

KOMPLEKS PIRANSKE ŽUPNE CERKVE SV. JURIIJA (Korak k odkrivanju novih umetnostnozgodovinskih dejstev?)

Darja MIHELIC

dr., izredni profesor Univerze v Ljubljani, znanstveni svetnik ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, SLO
dott., professore straordinario nell'Università di Lubiana, consigliere scientifico CRS ASSA, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, SLO

IZVLEČEK

Prispevek najprej predstavlja podrobnejši podobi Pirana za čas od predaje Benetkam (1263) do srede 14. stoletja in za konec 16. in prva desetletja 17. stoletja, potem pa védenje izpopolni še s podatki iz piranskega kapitelskega arhiva. Pomembne izsledke nudi glede kompleksa piranske župne cerkve sv. Jurija.

Spomeniški varstveniki in arhitekti si pri mestih z dolgo tradicijo pogosto postavljajo za cilj vzpostavitev prvotne podobe mesta ali nekega ključnega elementa v njem. Pojem "prvotni" izgled mestne naselbine v takih primerih pomeni podobo mesta v določenem trenutku razvoja naselbine v preteklosti. Ni pa jasno, ali šteje za "prvotno" mestna podoba iz antike, iz srednjega veka ali tista iz 17. ali 19. stoletja.

Podoba mesta je podvržena spremembam, oz. različna obdobja poznajo različno podobo mesta. Sodobno mesto je dedič vseh faz razvoja mestne naselbine v preteklosti.

Nehote se poraja pomislek, da je morda potrebno vprašanje "prvotnega" mesta (zlasti, kadar se ga lotevajo arhitekti) zastaviti v obratni smeri. Za željo po vzpostavitvi "prvotnosti" je pogosto slutiti nezadovoljstvo s sedanjim stanjem. Preprosteje bi se bilo torej vprašati, kaj nas v sedanji podobi mesta moti, in ukrepati naprej v skladu s pridobljenim spoznanjem.

Celovita "prvotna podoba mesta" v smislu (s)poznavanja spreminjanja mestne podobe skozi čas je tista, ki je resnično vredna raziskav – in to interdisciplinarnih.

Kdo naj snema številne tančice stari podobi mesta: spomeniški varstvenik, arhitekt, umetnostni zgodovinar,

arheolog, zgodovinar ali še kdo šesti? Verjetno je pravišnji odgovor, da vsi, s šestim vred, saj vsak od njih za svoja sklepanja uporablja različne metode dela in različne vire podatkov. Če (ko) se njihova spoznanja med seboj skladajo, je sestavljanka rešena.

Morda se zdi marsikomu neobičajna misel, da naj bi se tudi zgodovinar ob uporabi "klasičnih" zgodovinskih pisanih virov (ne le katastrskih zemljevidov, po katerih pridno segajo tudi arhitekti in umetnostni zgodovinarji) z zgodovinsko raziskovalno metodo lotil razkrivanja nekdanje podobe mesta. Stari zapisi pa vendar pripovedujejo o naselbini svojo zgodbo, samo prisluhniti jim je treba.

Piranska župnija in kapitelj dosegata častitljivo starost. Najstarejša omemba piranskega naselja *appidum* se navezuje na tradicijo iz prvih desetletij 7. stoletja (619-628),¹ piranskega utrjenega naselja *castrum* pa iz tridesetih let desetega (933).² V istem stoletju (974) je že tudi prvič omenjena piranska župnija (*plebes Piriani*).³ V 12. stoletju (1173, 16. januarja) srečamo zapis o piranski cerkvi sv. Jurija z župnikom in brati, ki služijo Gospodu v tej cerkvi.⁴ Cerkev je torej že imela župnika in kapitelj, na začetku 13. stoletja (1203)⁵ pa se tudi izrecno imenuje župna in krstna cerkev (*plebs et baptis-*

1 F. Kos, Ljubljana 1902, št. 152.

2 F. Kos, Ljubljana 1906, št. 381.

3 F. Kos, Ljubljana 1906, št. 449.

4 F. Kos, Ljubljana 1911, št. 621; C. de Franceschi, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria (vnaprej le Atti e memorie) 36, Parenzo 1924: kasnejša notica v piranskem kapitelskem arhivu.

5 C. de Franceschi, Atti e memorie 36, Parenzo 1924, št. 44; kasnejša notica v piranskem kapitelskem arhivu.

malis ecclesia). Morda je tedaj ob cerkvi sv. Jurija v smeri proti Puntji že stala krstilnica,⁶ ki jo kaže nekaj stoletij kasnejša upodobitev V. Carpaccia iz 1519, prim. Slika 2.

Preden se bomo osredotočili na podatke o Piranu, ki jih hrani kapiteljski arhiv, osvežimo tisto, kar o mestu že vemo po podatkih iz drugih arhivov, objavljenih zgodovinskih virov in predvsem zgodovinske literature.⁷ Podrobnejši podobi mesta predstavljam za čas od predaje mesta Benetkam (1283) do srede 14. stoletja in za konec 16. in prva desetletja 17. stoletja.

Znotraj obzidja, ki je obdajalo piranski *castrum* oz. *castellum*, se je na severnem slemenu piranskega rta (verjetno) že v 11. stoletju vzpenjala cerkev sv. Jurija. Od tod se je spuščalo obzidje proti notranjemu piranskemu pristanišču na mestu sedanjega Tartinijevega trga. Zid je oklepal tri mestne četrti (*Mugla*, *Domo* in *Misana*), ki so bile tudi med seboj ločene z zidovi in stolpi, medtem ko je notranje pristanišče skupaj s četrtjo *Campo* do srede 15. stoletja ostalo zunaj mestnega obzidja, tedaj pa je bilo zaradi turške nevarnosti vključeno vanj.⁸ Perifernejša Marčana je sledila razvoju četrti *Campo*. To kaže tudi podatek o gradnji vodnjaka v Marčani iz 1316.⁹ Marčana je bila priključena Piranu v prvi polovici 16. stoletja.

Hiše srednjeveškega Pirana so bile kamnite in lesene. Za postavitev kamnitih hiš so gradbeniki izkopali jamo ter iz nje s kamenjem in malto (*malta*) zidali temelje (*fondamentum*). Zidove kamnitih hiš so gradili iz kamenja, malte in apna (*cementum*). Nekatere zgradbe so bile postavljene druga ob drugo s skupnim vmesnim zidom. Poslopja so bila krita z opeko (*lavera*, *tegula*), strešniki (*cappus*), deskami (*assis*), slamo (*palea*) ali protjem (*canna*). Stavbe, v katerih so bile krušne peči (*furnus*, *pistrinum*), so morale biti zaradi požarne varnosti krite z manj vnetljivimi materiali, kar naj bi veljalo tudi za sosednje zgradbe, razen za bivališča revežev in mejne zgradbe proti Marčani. Stropno in zidno tramovje (*trabatura*) hiš je bilo leseno. Tudi stene med sobami so

bile lesene, hiše so bile z notranje strani ometane z malto, v njih so bile lesene stopnice (*scala*) in ognjišče (*caminus*).

V hišo so vodile kamnite ali lesene stopnice. Vcasih se je po njih prišlo na dvignjeno ploščad (*ambeldus*) pred vhodom v hišo. Poleg oken in vrat so imele hiše pogosto še terase (*solarium*), balkone (*balchionus*) in senčnice (*frescatum*), nekatere pa tudi nadzidke (hiša je bila *merfacta*) in stebre (*pilona*).

Omembe večnadstropnih hiš so redke, vendar pa take zgradbe verjetno niso bile posebnost. Značilnost nekaterih hiš so bili stolpi (*turris*), ki se v Piranu pogosto omenjajo. V začetku 14. stoletja so se morali graditelji stolpov v Piranu zgledovati po stolpu someščana Almerika de Venerio, ki ga niso smeli preseči.¹⁰

Nekatere hiše so imele zidane odvodne žlebove in kanale (*fusollus*, *scaffa*) za pomije. Speljani so bili v odtočne jarke iz kamenja in malte, po katerih so vzdolž ozkih ulicic odtekale odplake. Z vodo so mesta preiskrbovali vodnjaki, omenja pa se celo prestrezanje kapnice s hišnih streh.¹¹

K hiši je navadno spadalo še dvorišče (*curia*, *curtinum*, *curtis*) z letno kuhinjo (*cochina*), ki je bila obzidana z zidom iz suhega kamenja (*petra sicha*, *maseria*) ali iz kamenja, ki je bilo povezano z malto. Ob hišah se omenjajo tudi kleti (*canipa*) in vrtovi.

Gradbeni material je izviral delno iz domačega okoliša, delno iz širšega piranskega zaledja, za imenitnejše zgradbe celo iz uvoza od drugod. Domače območje, zlasti Savudrija, je dajalo dosti zemlje in blata (gline) za potrebe zidarstva. Primanjkovalo pa je kamnina, apna (*calcina*) in gradbenega lesa, kar so dovažali od drugod.

Osrčje Pirana je bilo pristanišče, ki je pomenilo okno v svet. Meščani so si zato prizadevali, da bi ga prilagodili potrebam. L. 1320 so se piranski veljaki posvetovali o pristanišču in pripravili podroben načrt njegove izgradnje.

6 A. Lavrič, 1986, 174, op. 97.

7 Med arhivskimi izvorniki je za ta vprašanja najpomembnejši ohranjeni *corpus* piranskega mestnega arhiva, ki je trenutno vključen v sklop Pokrajinskega arhiva Koper. Med objavljenimi viri so najpomembnejši P. Kandler, Trieste 1864; A. S. Minotto, Venetia 1870; isti, Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 5-47; Atti e memorie 9, Parenzo 1893-1894, 65-81; Atti e memorie 10, Parenzo 1894-1895, 1-23, 251-271; Atti e memorie 11, Parenzo 1895-1896, 1-20, 231-253; Atti e memorie 12, Parenzo 1896-1897, 1-20; Atti e memorie 13, Parenzo 1897-1898, 1-19, 243-263; C. de Franceschi, Atti e memorie 36, Parenzo 1924; Atti e memorie 43, Pola-Parenzo 1931-1932, 19-96; Atti e memorie 44, Pola 1932-1933, 271-320; Atti e memorie 45, Pola-Parenzo 1933-1934, 255-320; Atti e memorie 46, Pola 1934, 107-192; Atti e memorie 47, Pola-Parenzo, 1935-1937, 123-230; Atti e memorie 50, Pola-Parenzo 1938-1940, 171-200; isti, Monumenti storici dalla Deputazione di storia patria per le Venezie, n. v. 14, Venezia-Padova 1960; M. Pahor-J. Šumrada, ZRC SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 10, 1987; A. Lavrič, 1986, Od literature omenimo P. Kandler, 1879; L. Morteani, 1886; A. Tamaro, 1910; C. de Franceschi, Atti e memorie 36, Parenzo 1924, XV-LXIII; isti, Atti e memorie 43, Pola-Parenzo 1931-1932, 3-18; Pirano, 1959; V. Gaberski, Primorske novice 14/2. 4. 1965, 14; A. Alisi, 1971; M. Pahor-M. Mikeln, 1972; D. Mihelič, Dela SAZU 1/27, 1985.

8 M. Pahor-M. Mikeln, 1972, 15-19.

9 Piranski arhiv, listina iz 1316, 29. 6., Piran; C. de Franceschi, Atti e memorie 43, Pola-Parenzo 1931-1932, st. 36.

10 C. de Franceschi, Monumenti storici dalla Deputazione di storia patria per le Venezie, n. v. 14, Venezia-Padova 1960, 3. knjiga, člen XXII.; M. Pahor-S. Šumrada, ZRC SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 10, 1987, 308.

11 Piranski arhiv, vicedomska knjiga 8, list 131 - 1339, 6. 1.

tenor cedule - In nomine domini amen. Hoc est constructio portus Pirani examinata et determinata per discretos viros ser Andream Cauçam, Philippum Bono et Iohannem Lorani. Incipiunt a punta mugoroni que est in leuante. Dimittunt passus XL de bocha. Et ab inde incipit getum in passibus III I aque. Et sic tenerentur laborando per maistrum usque in passibus VI aque. Et erunt passus LX dicti geti. Et postea venerit recto tramite per maistrum laborando dictum getum usque passus XL in passibus VIII aque. Et sic est portus. Et venit getum passi centum longum. Et erit totus portus copertus a pelago. Et remanent a capite geti, quod est in passi VIII aque, usque ad ripam Pirani centum passus de bucha. Nec erunt in portu passi V usque ad VII aque.

Slika 1. Reprodukcijsa besedila po beneškem izvirniku.¹² Datum Pirani, die XXI februarii. Tenor cedule: In nomine Domini, amen. Hoc est constructio portus Pirani examinata et determinata per discretos viros ser Andream Cauçam, Philippum Bono et Iohannem Lorani. Incepiunt a punta Mugoroni, que est in leuante, et dimittunt passus XL de bocha. Et ab inde incipit getum in passibus III I aque. Et sic tenerentur laborando per maistrum usque in passibus VI aque. Et erunt passus LX dicti geti. Et postea venerit recto tramite per maistrum laborando dictum getum usque passus XL in passibus VIII aque. Et sic est portus. Et venit getum passi centum longum. Et erit totus portus copertus a pelago. Et remanent a capite geti, quod est in passi VIII aque, usque ad ripam Pirani centum passus de bucha. Nec erunt in portu passi V usque ad VII aque.

Načrt gradnje pristanišča je bil naslednji: od mogoronskega rta na vzhodu naj bi bilo ustje v pristanišče v širini 40 korakov (slabih 70 metrov). Mojster naj bi začel graditi pomol v globini 3,5 do 6 korakov (6 do 10,4 metra). Po 40 korakih naj bi se smer pomola obrnila proti mestu; dolžina tega dela pomola bi bila 60 korakov (dobri 104 metri), pomol bi se zaključil v globini 8 korakov (slabih 14 metrov). Celotna dolžina pomola bi bila torej 100 korakov (pičlih 174 metrov). Od druge glave pomola do piranskega brega bi bilo drugo ustje v pristanišče v širini 100 korakov. Načrtovalci so predvidevali, da bi opisani valobran ščitil vse pristanišče pred valovjem. Globina vode v pristanišču naj bi znašala od 5 do 7 korakov (od 8,7 do 12,2 metra),¹³ gl. Slika 1.

O načrtu so Pirančani obvestili beneško oblast. Gradbeni načrt ni bil uresničen, čeprav je piransko pristanišče zbujalo živahno zanimanje Benetk. Beneški doz in drugi beneški odličniki so 1325 poslali v Piran nekaj izvedencev za gradnjo piranskega pristanišča. Štirje poslani strokovnjaki so po vrnitvi v Benetke (1326) izjavili,

da je gradnja velikega pristanišča v Piranu koristna ne le za piranska, ampak tudi za beneška plovila.¹⁴

Izgradnja piranskega pristanišča se omenja v tridesetih letih 14. stoletja. Gradbena dela je tedaj opravljal tesarski mojster Ognobene iz Čedad. Dela na pristaniškem pomolu je dokončal 1337. Preostanek plačila za izgrajeni pomol piranskega pristanišča je znašal 450 liber (toliko bi stalo slabih 300 hektolitrov vina).¹⁵

Notranje pristanišče je bilo funkcionalno središče mesta, kar dokazuje vrsta imenitnih komunalnih stavb, ki so od zadnjih desetletij 13. in v prvih 14. stoletja nastajale tam oz. so se tja preselile s prejšnje osrednje lokacije na "Starem trgu". Ob novem glavnem trgu *plathe communis* ob notranjem pristanišču se v začetku devetdesetih let 13. stoletja in kasneje omenja gradnja nove komunalne palače.¹⁶ V začetku 14. stoletja je že stalo novo žitno skladišče (*fonticum*), v prvi četrtini 14. stoletja so se opravljala gradbena dela na loggi.¹⁷

Že 1222 se omenja investicija za gradnjo piranskega špitala (*ospitalis*),¹⁸ mesto je imelo gostišča (*hostaria*,

12 Archivio di Stato Venezia, Commemoratum libri, II. knjiga, list 82.

13 A. S. Minotto, Venetiis 1870, 88 - 1320, 21. 2.

14 A. S. Minotto, Venetiis 1870, 99 - 1325, 1. 4.; 102 - 1326, 1. 4.

15 Piranski arhiv, listina iz 1337, 22. 7.; Pirani: vicedomska knjiga, list 88 - 1337, 22. 7.; C. de Franceschi, Atti e memorie 46, Pola 1934, št. 128; prim. se F. Gestrin, Dela SAZU I/21, Ljubljana 1978.

16 C. de Franceschi, Atti e memorie 36, Parenzo 1924, št. 204; A. S. Minotto, Atti e memorie 10, Parenzo 1894-1895, 252 - 1307, 22. 4.; Atti e memorie 11, Parenzo 1895-1896, 17 - 1316, 5. 10., 237 - 1318, 5. 2.; Atti e memorie 12, Parenzo 1896-1897, 4 - 1320, 23. 2.

17 Žitno skladišče in *loggia* omenja na več mestih piranski statut iz 1307; za *loggia* prim. se A. S. Minotto, Atti e memorie 12, Parenzo 1896-1897, 4 - 1320, 23. 2.

18 Piranski arhiv, listina iz 1222, 18. 12.; Pirani: F. Kos-M. Kos, Ljubljana 1928, št. 367; C. de Franceschi, Atti e memorie 36, Parenzo 1924, št. 71.

hospitium), gostilne (*taberna*), mestno klavnico (*beccaria*), pekarije (*furnus*, *pistrinum*, *pancogollaria*), prodajalne in/oz. obrtno-prodajne delavnice (*stacio*). V drugi polovici dvajsetih let 14. stoletja se je v Piranu gradilo vsaj eno mestno gostišče (*hostaria*).¹⁹

Tudi gradnja cerkvenih objektov je bila v 14. stoletju v razmahu. V prvi četrtini 14. stoletja so se izvajala popravila na cerkvi sv. Jurija,²⁰ ob kateri je bilo glavno piransko pokopališče, začela so se gradbena dela na cerkvi in samostanu sv. Franciška,²¹ kjer je tudi bilo pokopališče; v prvi polovici 14. stoletja je sledila izgraditev cerkev sv. Donata in sv. Pelegrina. Pred sredo 14. stoletja so v Piranu dokumentirane še cerkve sv. Klementa, sv. Andreja, sv. Štefana, sv. Jakoba, sv. Petra, sv. Miklavža, sv. Marije, sv. Martina in sv. Ulrika.

V zadnji četrtini 16. stoletja²² se v Piranu omenjajo cerkve sv. Andreja, sv. Antona, sv. Katarine, sv. Klementa, sv. Donata, sv. Franciška, sv. Jurija, sv. Jakoba, sv. Filipa in Jakoba, cerkev oz. kapela sv. Janeza Krstnika, cerkev sv. Marijete, sv. Marije Snežne, sv. Mihaela, sv. Petra, sv. Roka, sv. Štefana, kapeli sv. Kozme in Damjana ter sv. Janeza, molilnica sv. Mateja.

Načrt starega Pirana iz Caprinove L'Istria nobilissima²³ ima označene cerkvene objekte: cerkev sv. Jurija s stolpom, krstilnico, cerkev sv. Pelegrina, Marije Tolažnice, Marije Snežne, sv. Franciška, kapelo sv. Janeza, samostan sv. Franciška, kapelo sv. Katarine, cerkev sv. Filipa, sv. Petra, sv. Štefana, sv. Donata, kapelo sv. Jakoba pri vratih *Campo*, cerkev sv. Andreja, Marije Zdravja, sv. Miklavža pri obzidju, cerkev oz. kapelo sv. Mohorja in Fortunata, sv. Roka, sv. Miklavža v pristanišču.

In zdaj k podobi mesta v začetku 17. stoletja, po ohranjenih sočasnih zapisih (še vedno) piranskega mestnega arhiva. Zunanjo konturo Pirana so po tedanjem popisu²⁴ zarisovali vinogradi (*vigna*), vrtovi (*orto*), hlevi (*stalla*), skladišča (*magazin*, *magazzenetto*), hiš(ic)e (*casa*, *casalle*), stolpi (*torre*), cerkvi sv. Jurija in sv. Klementa, oljarna (*torchio*), peč (*furno*), mesarija (*beccaria*). Kot donosni komunalni gospodarski objekti se v drugem sočasnem zapisu omenjajo štiri oljarne: ena v Marčani (*torchio di Marzana*) ter zgornja (*torchio di sopra*), srednja (*torchio di mezzo*) in mala (*torchio*

piculo), ladjedelnica v Marčani (*squerro di Marzana*), peči v Marčani (*forno di Marzana*), na Punti (*forno della Ponta*) in v četrti *Domo* (*forno di Porta D'homo*).²⁵

V prvih desetletjih 17. stoletja je doživela korenito prezidavo cerkev sv. Jurija. Dobila je nov obok ob glavnem oltarju, dozidali so ji nov zvonik na drugi strani, kot je stal prejšnji. V smeri proti Punti (na mestu starega zvonika) je nastala nova fasada.²⁶

To podobo mesta je moč izpopolniti tudi s podatki iz piranskega kapiteljskega arhiva (ki še ni v celoti pregledan). Kaj pripovedujejo zapisi kapiteljskega arhiva o splošni podobi mesta?²⁷

Začnimo s pristaniščem. V tridesetih letih 16. stoletja (1533) je bilo potrebno poglobiti dno ob pomolu v pristanišču, kamor so bile speljane odplake s cest. Dobrih sto let kasneje (1638) (morda pa tudi kdaj vmes - počakati bo treba na podrobnejše raziskave izvirnih zapisov) so ponovno poglobljali notranje pristanišče. Po sredi 17. stoletja (1660) so restavrirali pristaniški pomol, kar je stalo 2355 dukatov. Zanj so nabavili bele masivne kamne, železo za sponke, svinec, črno apno, *terro di savon*. Proti koncu 18. stol (1791-92) so vnovič poglobljali pristanišče in daljšali pomol. Stroške so deloma krili s prostovoljnimi prispevki.

Smrad in stalna nujna popravila so botrovali odločitvi, da so notranje pristanišče v devetdesetih letih 19. stoletja (1894) zasuli.

V drugi polovici 18. stoletja (1780) so bile nekatere piranske ceste potrebne prenov. Tako so npr. cesto, imenovano *la Grisa*, od sv. Andreja do župne cerkve, ki je povezovala okoliš Punte z župno cerkvijo in prehodom na deželo, ocenili kot življenjsko nevarno. Zato naj bi jo obnovili in razširili tudi na račun sosednjih zemljišč.

Iz podatka o gradnji nove cisterne (1774) smemo verjetno sklepati na povečane potrebe mesta po preskrbi z vodo. V devetdesetih letih 18. stoletja (1792) je bilo treba popraviti cisterno na "Starem trgu".

Zapisi kapiteljskega arhiva dopolnjujejo tudi podobo o župni cerkvi sv. Jurija za obdobje pred prezidavo v prvih desetletjih 17. stoletja in po njej.

V začetku 16. stoletja (1505) se omenja gradnja

19 Piranski arhiv, vicedomska knjiga 2, list 18 hrbet - 1328, 14. 4.; C. de Franceschi, Atti e memorie 50, Pola-Parenzo 1938-1940, st. 10 (A).

20 A. S. Minotto, Atti e memorie 11, Parenzo 1895-1896, 4 - 1313, 26. 7., 9 - 1315, 9. 8., 12 - 1316, 13. 5.

21 A. S. Minotto, Atti e memorie 12, Parenzo 1896-1897, 12 - 1321, 21. 2.

22 Prim. A. Lavrič, Ljubljana 1986, 198.

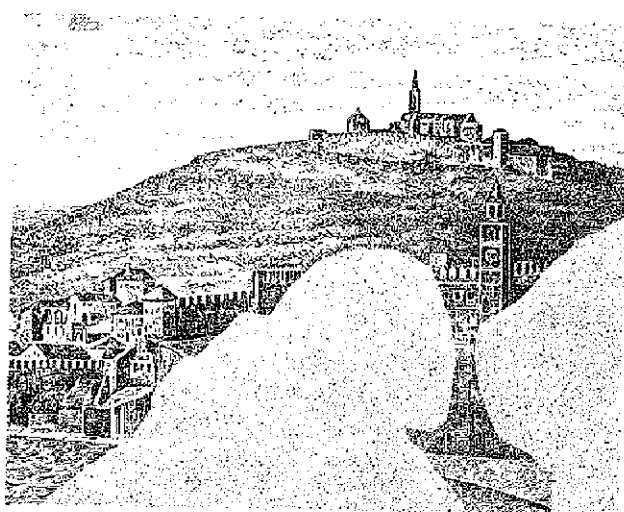
23 Caprin, 1905, 124-125.

24 Piranski arhiv, Sodstvo, skatla 4/19 (1592-1610), snopič 2; D. Mihelič, Vjesnik historijskog arhiva Rijeka XXII/1990, 11-23.

25 Piranski arhiv, Note popolari, skatla 3, snopič 10, 1576-1610, list 84-85; D. Mihelič, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 17, Zagreb 1990, 119-126.

26 D. Mihelič, Annales. Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin 2, Koper 1992, 257-265.

27 Arhiv je urejen le začasno in nesistematično, trenutno pa čaka na novo razvrstitev. Navajanje, kje se nahajajo citirani podatki, bralcu ne bi omogočalo najdbe dokumenta, zato ga tokrat opuščamo.

Slika 2. Izrez iz slike V. Carpaccia *Madona z otrokom in svetniki* iz 1519, reproducirano po sliki G. de Franceschija (po G. Caprin, 1905, 126-127).

kapela v cerkvi.²⁸

L. 1512 se v arhivskem gradivu omenjajo zakristija cerkve sv. Jurija ter obnovitvena gradbena dela, za katera je bilo zbranih nad 4000 ducatov.

Sodeč po videzu cerkvenega kompleksa na sliki V. Carpaccia *Madona z otrokom in svetniki* iz 1519, sta tedaj stali tako stara krstilnica na strani starega zvonika (v smeri proti Punti) kot že tudi nova cerkev - kapela na drugi strani tik ob cerkvi sv. Jurija, gl. Slika 2.

Za čas po prezidavi cerkve, ki je bila opravljena v prvih desetletjih 17. stoletja, zasledimo v kapitelskem arhivu notico iz 1634, da je cerkev na hribu prenovljena, kar da je stalo več kot 30.000 ducatov, zbranih od pobožnih župljanov. Po sredi stoletja je navedena bistveno višja cena obnovitvenih del: 46.000 ducatov. Omenja se tudi vzdava spominske plošče o posvetitvi ob vhod v cerkev 1637, prim. Slika 3.

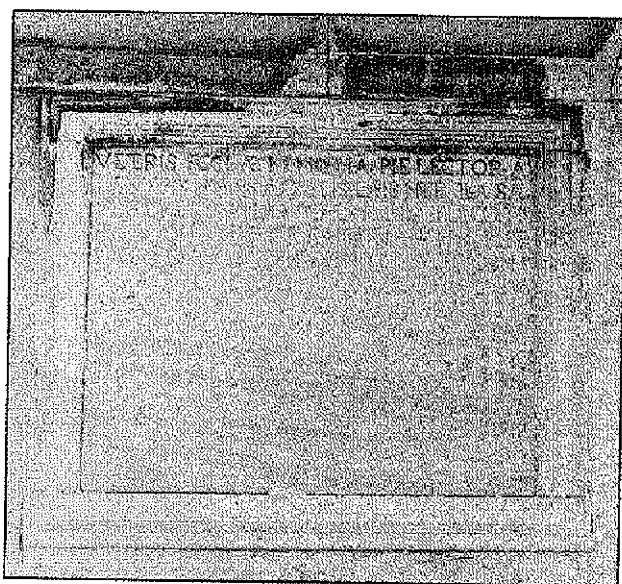
Med potekom prenovitvenih del v začetku 17. stoletja so podrli staro oktogonarno krstilnico, ki je stala na cerkveni strani v smeri proti Punti, sredi 17. stoletja pa so po starem vzoru pozidali novi baptisterij.²⁹ Stanje uprizarjata Slika 4 in Slika 5.

Pritožba iz druge polovice 18. stoletja omenja, da cerkev sv. Jurija nudi očem elegantno in simetrično podobo, medtem ko se njena zakristija nahaja v nespo-

dobnem in neprimernem stanju: na koru je popoln nered, prostor za pevce je premajhen, nujno je potrebno nabaviti kontrabas. Pritožba je naletela na odprta ušesa in pomanjkljivosti so bile odpravljene.

Slikar Giovanni Pagliarini, ki je (1845) izdeloval sliko za nad oltar v cerkvi sv. Petra, je leto prej (torej 1844) naslikal mučenstvo sv. Jurija. Sliko je želel razobesiti v župni cerkvi sv. Jurija, kar pa ni potekalo brez zapletov. Sprva namreč ni dobil dovoljenja, ker so o njem krožile govorice, da je nemoralen, obrekljiv bogokletnež, vdan pijančevanju.³⁰ Sliko sv. Jurija je podaril župni cerkvi, vendar ta zanjo ni imela ustreznega prostora. Zato so se odločili predelati podirajočo se staro, ne več rabno kostnico v podaljšku kapele sv. Janeza Krstnika, kamor bi namestili novo sliko. Dovoljenje za prezidavo so dobili in jo tudi opravili. Kapela sv. Janeza Krstnika je imela prej veljavo samostojne cerkvice, poslej pa je bila vkomponirana v župno cerkev.³¹

Po sredi 19. stoletja je bila prezidav deležna tudi oktogonalna krstilnica na starem pokopališču. Zanj je v arhivu ohranjena risba tlorisa in zapisi za čas po 1866. Omenja se njena restavracija in zamenjava kamnitega oltarja z lesenim ter poslikava vrat.

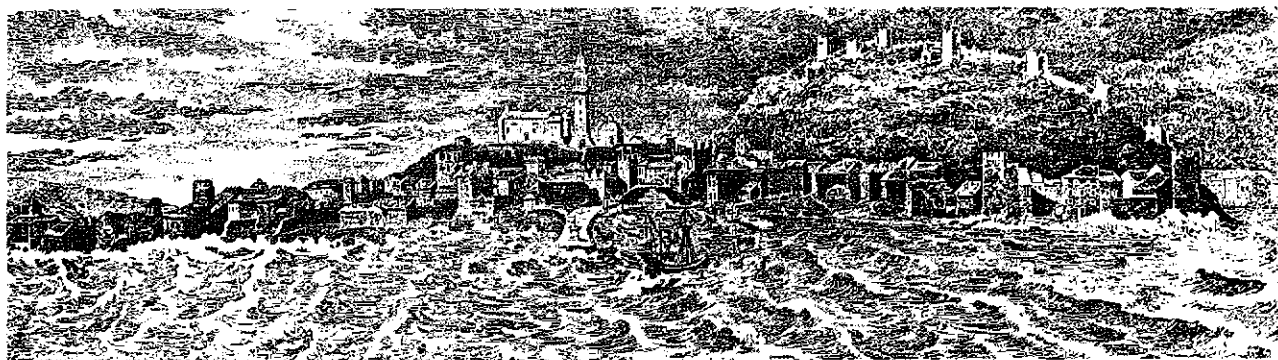
Slika 3. Sodobni posnetek spominske plošče o posvetitvi cerkve sv. Jurija 1637 (foto D. Darovec).

²⁸ Domnevam, da gre za kapelo sv. Janeza Krstnika, ki je kot samostojna stala neposredno ob cerkvi sv. Jurija, na drugi strani, kot je stal prvotni cerkveni stolp. Zgradbi je povezoval prehod. V poročilu vizitatorja Agostina Valiera iz 1579 se med opisom notranjosti cerkve sv. Jurija omenja **kapela** sv. Janeza **tik ob** (*iuxta*) cerkvi sv. Jurija, omenja pa se tudi **cerkev** sv. Janeza Krstnika, prim. A. Lavrič, n. d., 78. Verjetno gre pri kapeli sv. Janeza in cerkvi sv. Janeza Krstnika za isti objekt. Po prezidavi v prvih desetletjih 17. stoletja se je nahajal med cerkvijo sv. Jurija in njenim zvonikom.

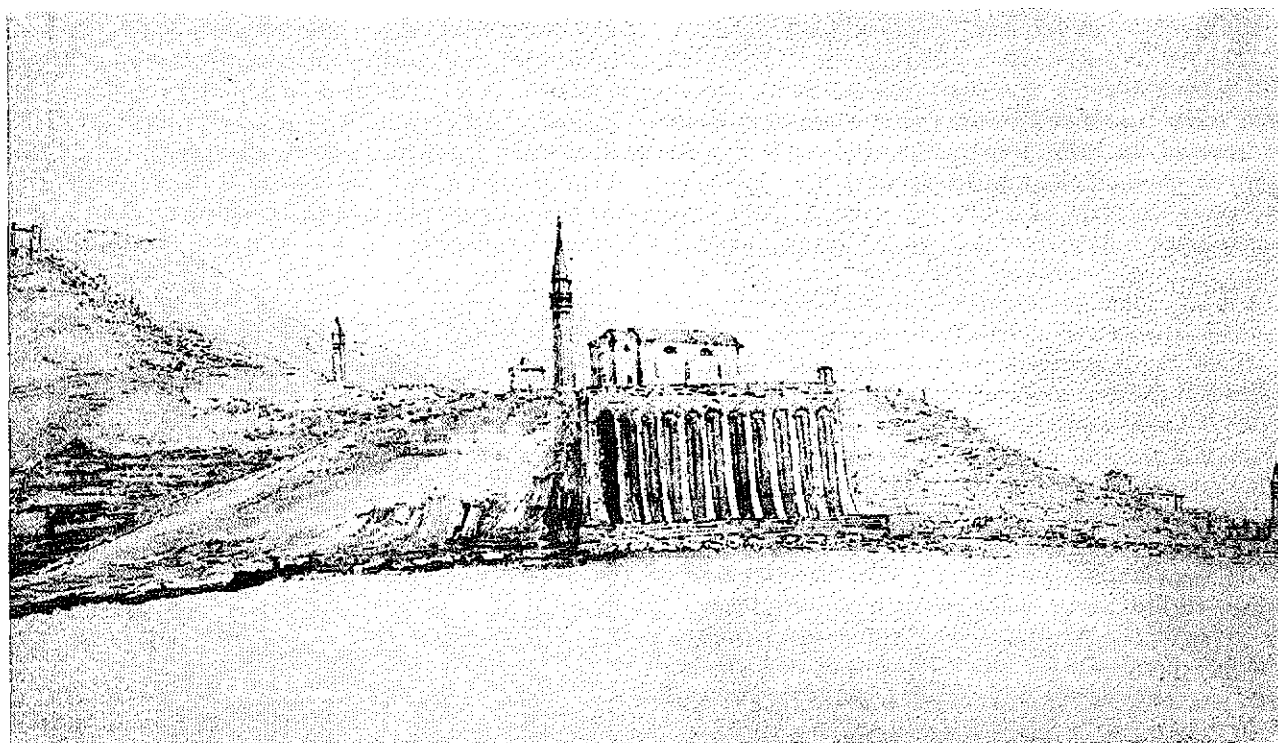
²⁹ G. Caprin, n. d., 83; A. Lavrič, n. d., 174.

³⁰ Bil naj bi *un uomo immorale, maldicente, deratore, ubbriacone e bestemmiaiore*.

³¹ Zapis, ki omenja piranske cerkve 1863, navaja: *S. Giovanni Battista è unita alla chiesa parrocchiale ov'esiste il battisterio ne più si considera chiesa*.

Slika 4. Veduta Pirana je izrez slike Prikazovanje sv. Jurija A. de Costera iz 1706.

Slika 5. Piran na risbi P. Nobila iz 1815.

Po sredi 19. stoletja (1866) je bila na (novem) župnem pokopališču zgrajena nova kapela, posvečena mučenikoma sv. Mohorju in Fortunatu.

V kapitelskem arhivu je bogato dokumentirana cerkev Marije Snežne med 1620 in 1728. Podrobno so opisana dela v njej, naštet je cerkveni inventar od sveč, kropilnika, prek križev, verig, velikega in malega zvona, oltarja, klopi, balkona, skulptur do opreme zakristije. Imenovani so obrtniki, ki so opravljali kamnoseška dela, izdelovalci cerkvenih oken, pozlatarji. Slikarji, ki so sodelovali pri poslikavi cerkve od srede 17. stoletja, so bili Tomaso Gregolin, ki je 1661 poslikal obok v cerkvi, deset let kasneje je beneški slikar Simon Fedrigo naslikal liki Kraljica in Mojzes ter friz pod njima, k temu pa še

sedem ali osem upodobitev Blažene device; sočasno z njim je ustvarjal slikar Nicolo Allegri, ki je naslikal Judito. Cerkev je imela tudi slike Zorzija Bonfanteja ter prek deset drugih slik, katerih avtorji (še) niso znani.

V 19. stoletju je bilo več cerkva potrebnih prenov. Navedimo samo nekaj opaznejših primerov.

L. 1815 je bila cerkev sv. Petra v slabem stanju. L. 1818 je doživela neoklasicistično rekonstrukcijo pod vodstvom delovodja Domenica Dongettija po načrtih Pietra Nobila, nad vrati pa je nastal relief Antonija Basa. V drugi polovici 19. stoletja (1863) je razpadala streha in cerkev so začasno zaprli. Desetletje kasneje je bila cerkvi odobrena izgradnja pevske empore.

Cerkvi Marije Tolažnice je 1858 že grozilo, da se bo

podrla, ker je nekaj let prej popustila veriga, ki je vpenjala stropni tram. Omenjenega leta so jo temeljito popravili.

V zadnjem desetletju 19. stoletja je bilo potrebno popraviti na pol podrito pečevje pri cerkvi sv. Klementa. Tedaj so tudi namestili svetilnik, kot jim je že dvajset let poprej svetoval škofijski ordinariat iz Trsta.

Od številnih cerkva in njihovih usod omenimo še cerkvico sv. Miklavža, ki je stala na obrežju takoj za korenem valobrana v smeri proti Punti. Bila je podolgovate pravokotne oblike, obložena z belo opeko, ostrešena z deskami in strešniki. Imela je en oltar in majhno zakristijo, ena vhodna vrata in majhen zvonpod ostreškom

na fasadi. Njen tloris je meril 36 1/2 klaftre (po slaba 2 metra). Njen inventar je obsegal bronast zvon, kovinske in tekstilne predmete. Cerkev so 1859 podrli iz banalno-prozaičnih razlogov: vhod v cerkev je bil blizu ribarnice, katere odvrtni vonj je odganjal obiskovalce. Oltar in sliko so prenesli v cerkvico sv. Petra.

Kapiteljski arhiv, iz katerega so zbrane te miniature, je pregledan približno do polovice, vendar trenutno ni dosegljiv. Še večji je fond dragocenih nepregledanih podatkov o piranskem mestnem tkivu med arhivskim gradivom nekdanjega piranskega mestnega arhiva. Dodatne raziskave bodo lahko tokratna spoznanja dopolnile, mestoma morda tudi popravile.

RIASSUNTO

Il lavoro di ricerca inizia presentando un'immagine dettagliata della città durante il periodo che va dall'atto di dedizione a Venezia (1283) sino alla metà del XIV secolo, continua con il periodo fra la fine del Cinquecento e i primi decenni del Seicento e termina completando lo studio con i dati provenienti dall'archivio capitolare.

All'interno delle mura che circondavano il castrum piranese, sulla cima settentrionale della punta di Pirano, (probabilmente) già nell'XI secolo si ergeva la chiesa di San Giorgio. Da quel punto le mura scendevano sino al mandracchio interno che, prima della metà del Quattrocento e del pericolo costituito dai Turchi, si trovava al di fuori di esse.

Le case della Pirano medievale erano in muratura e legno. Vi si accedeva per delle scale. Oltre a finestre e porte avevano, spesso, terrazze, balconi e pergolati. Rare le notizie di case a più piani anche se, probabilmente, non erano infrequenti. Caratteristica di alcune case erano le torri. Certe disponevano infine di condotti fognari, collegati ai canali di scolo, di pietra e malta, che facevano defluire le acque putride lungo le strette viuzze cittadine. Il rifornimento idrico era assicurato dai pozzi mentre si ha notizia anche di acqua piovana raccolta dai tetti. Accanto alla casa c'era spesso un cortile e vicino le cantine e gli orti.

Il cuore di Pirano era costituito dal porto, sua finestra sul mondo. I cittadini cercarono perciò di adattarlo alle loro necessità. Il mandracchio interno era il centro funzionale della città, come dimostrato da una serie di pregevoli edifici comunali, eretti fra la fine del Duecento e gli inizi del Trecento e dagli uffici ivi trasferiti dalla zona centrale di Piazza Vecchia. Nel Trecento inoltre aveva pieno vigore la costruzione di edifici di culto.

Nei primi decenni del Seicento la chiesa di San Giorgio subì una radicale ricostruzione. Si rifecce una nuova volta sopra l'altare maggiore e si innalzò il nuovo campanile, dalla parte opposta di quello vecchio. Verso la Punta (in luogo del vecchio campanile) venne eretta infine la nuova facciata.

Qual'è l'immagine della città che si ricava dai documenti dell'archivio capitolare? Negli anni Trenta del XVI secolo si rese necessario scavare il fondale vicino al molo. Più di cento anni dopo il mandracchio venne nuovamente dragato e reso più profondo. Verso la metà del Seicento si procedette alla riparazione del molo, mentre un secolo e mezzo più tardi lo stesso venne esteso e il porto reso nuovamente più profondo. In seguito all'odore nauseabondo e alla continua necessità di ricorrere a lavori di manutenzione, sul finire del secolo scorso si decise finalmente di interrare il mandracchio.

Verso la metà del Settecento alcune vie di Pirano necessitavano di venir rifatte. Dai dati sulla costruzione della nuova cisterna (1774) possiamo arguire che esistevano aumentate richieste di acqua. Una ventina di anni più tardi si procedette ad aggiustare la cisterna di Piazza Vecchia.

I documenti dell'archivio capitolare completano l'immagine della chiesa parrocchiale di San Giorgio, nel periodo antecedente la ricostruzione dei primi decenni del Seicento e subito dopo di essa. Agli inizi del Cinquecento viene così menzionata la costruzione di una cappella dentro la chiesa. Non si sa invece quando venne demolito il vecchio battistero, dalla parte della chiesa che guarda verso la Punta. Stando ad un dettaglio della Madonna e santi di V. Carpaccio, si può stabilire che nel 1519 esistevano sia il vecchio battistero dalla parte dell'antico campanile (verso la Punta) che la nuova cappella dalla parte opposta.

Del periodo successivo alla ricostruzione della chiesa, eseguita nei primi decenni del Seicento, l'archivio capitolare conserva una piccola nota sulla posa, nel 1637, di una lastra a lato dell'entrata, in onore della consacrazione.

Un reclamo della seconda metà del XVIII secolo fa intendere che mentre San Giorgio offriva alla vista

un'immagine elegante e simmetrica, la sua sacrestia si trovava in uno stato indecente e indecoroso: sul coro vigeva il massimo disordine, il luogo riservato ai cantori era troppo angusto e era impellente l'acquisto di un contrabbasso. Il reclamo arrivò alle persone giuste e tutte le lacune vennero colmate.

Il pittore Giovanni Pagliarini nel 1844 eseguì il Martirio di San Giorgio. Il dipinto venne donato alla chiesa parrocchiale che però non disponeva di uno spazio adeguato ad accoglierlo. Venne perciò deciso di rifare il passaggio che portava al vecchio ossario in disuso nel prolungamento della cappella di San Giovanni Evangelista e lì porre il dipinto. Ottenuti i permessi necessari il lavoro venne eseguito. La cappella di San Giovanni Battista, che in precedenza aveva avuto lo stato di chiesetta indipendente, divenne così parte integrante della chiesa parrocchiale.

Dopo la metà del XIX secolo (1866) nel (nuovo) cimitero parrocchiale venne eretta una cappella dedicata ai martiri Ermagora e Fortunato.

Nell'archivio capitolare si trova anche una ricca documentazione sulla chiesa della Madonna della Neve risalente agli anni fra il 1620 e il 1728. Nel secolo scorso diverse chiese necessitavano di restauri: S. Pietro, la chiesa della Consolazione e S. Clemente. La chiesa di S. Nicola delle mura venne invece demolita nel 1859.

L'archivio capitolare e l'ex archivio civico contengono ancora un'infinità di documenti non catalogati che permetterebbero una migliore conoscenza dello sviluppo della città. Al ricercatore si offrono così infinite possibilità di trovare nuove (o vecchie) verità, storiche e non.

LITERATURA

- A. Alisi, Pirano, la sua chiesa, la sua storia, Trieste 1971.
- G. Caprin, L'Istria nobilissima I, Trieste 1905, 124-125.
- C. de Franceschi, Chartularium Piranense, Raccolta dei documenti medievali di Pirano I. (1062-1300), Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria (ynaprej le Atti e memorie) 36, Parenzo 1924; II. (1301-1350), Atti e memorie 43, Pola-Parenzo 1931-1932, 19-96; Atti e memorie 44, Pola 1932-1933, 271-320; Atti e memorie 45, Pola-Parenzo 1933-1934, 255-320; Atti e memorie 46, Pola 1934, 107-192; Atti e memorie 47, Pola-Parenzo, 1935-1937, 123-230; Atti e memorie 50, Pola-Parenzo 1938-1940, 171-200.
- C. de Franceschi, Origini e sviluppo del comune di Pirano, Atti e memorie 36, Parenzo 1924, XV-LXIII.
- C. de Franceschi, Prefazione, Atti e memorie 43, Pola-Parenzo 1931-1932, 3-18.
- C. de Franceschi, Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358, Monumenti storici dalla Deputazione di storia patria per le Venezie, n. v. 14, Venezia-Padova 1960.
- V. Gaberski, Krizem po piranski občini, Primorske novice 14/2. 4. 1965, 14.
- F. Gestrin, Pomorstvo srednjeveškega Pirana, SAZU, Dela I/21, Ljubljana 1978.
- P. Kandler, Codice Diplomatico Istriano 1-5, Trieste 1864.
- P. Kandler, Pirano, Monografia storica, Parenzo 1879.
- F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I, Ljubljana 1902; II, Ljubljana 1906; III, Ljubljana, 1911.
- F. Kos-M. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku V, Ljubljana 1928.
- A. Lavrič, Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579, Ljubljana 1986.
- D. Mihelič, K podobi nekdanjega Pirana (16./17. stoletje), Vjesnik historijskog arhiva Rijeka XXXII/1990, 11-23.
- D. Mihelič, Neagrano gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340, Dela SAZU I/27, Ljubljana 1985.
- D. Mihelič, Piranska razglednica iz prvih desetletij 17. stoletja, Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin 2, Koper 1992, 257-265.
- D. Mihelič, Primer finančnega načrtovanja letnega proračuna v istrskem mestu, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 17, Zagreb 1990, 119-126.
- A. S. Minotto, Documenta ad Forumiulii, Patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia I/1, Acta et diplomata e R. Tabulario Veneto I/1, Venetiis 1870.
- A. S. Minotto, Documenta ad Forumiulii, Patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia, Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 5-47; Atti e memorie 9, Parenzo 1893-1894, 65-81; Atti e memorie 10, Parenzo 1894-1895, 1-23, 251-271; Atti e memorie 11, Parenzo 1895-1896, 1-20, 231-253; Atti e memorie 12, Parenzo 1896-1897, 1-20; Atti e memorie 13, Parenzo 1897-1898, 1-19, 243-263.
- L. Morteani, Notizie storiche della città di Pirano, Trieste 1886.
- M. Pahor-M. Mikeln, Piran, I, Kratak zgodovinski pregled, II, Ogled mesta v 6 itinererijih, Portorož-Trst 1972.
- M. Pahor-J. Šumrada, Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja, ZRC SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 10, Ljubljana 1987.
- Pirano, Trieste-Udine 1959.
- A. Tamaro, Pirano, La Venezia Giulia e la Dalmazia, Trieste 1910.